

ΓΕΝΕΤΙΚΗ-ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΥΝΤΑΞΗ

1. Εισαγωγή

Από τα μέσα του 20^{ου} αι. και, κυρίως κατά τις τελευταίες δεκαετίες εμφανίζονται ποικίλα ρεύματα στον χώρο της Γλωσσολογίας που επιχειρούν την ανάλυση του φαινομένου "γλώσσα" από διάφορες οπτικές γωνίες, πολλές φορές αποκλίνουσες (πραγματολογική, λειτουργική, επικοινωνιακή, καθαρά φορμαλιστική-τυπική). Από τα τυπικά συστήματα ιδιαίτερη σημασία για τη διαμόρφωση της θεωρίας της σύνταξης και, γενικότερα, της θεωρίας της γλώσσας έχει η γενετική-μετασχηματιστική γραμματική, με εισηγητή τον N. Chomsky, η οποία αποτέλεσε τομή στη γλωσσολογία, με τον επαναπροσδιορισμό των στόχων της μελέτης της γλώσσας.

Σύμφωνα με τις αρχές της θεωρίας που αρχίζουν έκτοτε να επικρατούν στόχος της γλωσσικής ανάλυσης δεν είναι πλέον μόνο η περιγραφή των δεδομένων μιας συγκεκριμένης γλώσσας, αλλά η συγκρότηση και τυποποίηση μιας γραμματικής που μπορεί να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο το παιδί κατακτά αβίαστα και φυσικά τη γλώσσα της κοινότητας στην οποία αναπτύσσεται βάσει ενός ατελούς και αποσπασματικού corpus γλωσσικών δεδομένων.

Στα πλαίσια μιας παρόμοιας αντιμετώπισης της γλώσσας πρωταρχική εμφανίζεται, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του '80, η έννοια της *Καθολικής Γραμματικής* η οποία αντιπροσωπεύει τη γενετικά καθορισμένη γλωσσική ικανότητα του ανθρώπου. Η Γραμματική αυτή, σύμφωνα με τη θεωρία του Chomsky (1981), περιλαμβάνει συστήματα κανόνων και αρχών που απαντούν σε όλες τις γλώσσες του κόσμου και απηχούν την "εσωτερικευμένη" γνώση που έχει ο ομιλητής για τη γλώσσα του. Παράλληλα προτείνεται η *παραμετροποίηση*¹ ορισμένων από τις

1. Με τον όρο *παραμετροποίηση* αναφερόμαστε στις παραμετρικές ποικιλίες των διαφόρων αρχών με σκοπό τη συστηματικότερη περιγραφή των διαφοροποιήσεων μεταξύ των γλωσσών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα παραμετρικής ποικιλίας αποτελεί η διάκριση των γλωσσών σε pro-drop και non pro-drop. Με τον όρο pro-drop χαρακτηρίζονται οι γλώσσες στις οποίες το λεξικό υποκείμενο μπορεί να απουσιάζει. Ως non pro-drop χαρακτηρίζονται εκείνες για τις οποίες δεν

αρχές αυτές, γεγονός που επιτρέπει την πληρέστερη περιγραφή και ερμηνεία βασικών τυπολογικών διαφοροποιήσεων μεταξύ των γλωσσών.

Το πρότυπο της γενετικής-μετασχηματιστικής γραμματικής στις διάφορες φάσεις του, από τις *Συντακτικές Δομές* (Chomsky 1957) μέχρι το *Μινιμαλιστικό Πρόγραμμα* (Chomsky 1995) έχει αποτελέσει τη βάση περιγραφής και ανάλυσης μεγάλου αριθμού γλωσσών μεταξύ των οποίων και η Ελληνική.

Στα πλαίσια του περιορισμένου χώρου, σύμφωνα με τις προδιαγραφές του τόμου, θα προσπαθήσω να αποτιμήσω τη συμβολή της γενετικής μετασχηματιστικής θεωρίας στη διερεύνηση συντακτικών προβλημάτων της ΝΕ, επισημαίνοντας, παράλληλα, τη σημασία της Νέας Ελληνικής, με τον ιδιαίτερο τυπολογικό χαρακτήρα της (πλούσιο μορφολογικό σύστημα, ποικιλία στη διάταξη των όρων, απουσία απαρεμφάτων) στην αξιολόγηση ορισμένων γενικών θεωρητικών αρχών και στη δυνατότητα της επαναδιατύπωσής τους.

2. Τα δεδομένα: θεωρία και εφαρμογές

Το πρότυπο της γενετικής-μετασχηματιστικής γραμματικής εφαρμόστηκε ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '60 στην ανάλυση της ΝΕ στα διάφορα επίπεδα με πρωτοπόρους γλωσσολόγους όπως ο Α. Koutsoudas, ο G. Drachman, η Α. Μαλικούτη-Drachman και η Ει. Φιλιππάκη-Warburton. Οι αναλύσεις τους σηματοδότησαν μια νέα αντιμετώπιση στην ανάλυση της γλώσσας και αφετηρία για τη συστηματική αντιμετώπιση φαινομένων που μέχρι σήμερα απασχολούν την έρευνα.

Τα ερωτήματα που προέκυψαν από μια παρόμοια φορμαλιστική προσέγγιση της γλώσσας, κυρίως από εκείνους που δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στον επικοινωνιακό-λειτουργικό χαρακτήρα της γλώσσας, συνοψίζονται στα εξής (Theophanopoulou-Kontou 1994):

(α) Αν και σε ποιο βαθμό οι ισχύουσες καθολικές αρχές της θεωρίας μπορούν να ανταποκριθούν στα δεδομένα της ΝΕ, η οποία εμφανίζει σαφείς τυπολογικές διαφοροποιήσεις και ιδιосυγκρασιακά χαρακτηριστικά έναντι γλωσσών όπως η Αγγλική.

(β) Αν και σε ποιο βαθμό μπορούν να ερμηνευθούν υφολογικές διτυπίες ή περιθωριακά σχήματα μέσω ενός φορμαλιστικού προτύπου.

Είναι γεγονός ότι η σχέση μεταξύ γενικών / καθολικών αρχών και εμπειρικών δεδομένων στην αμοιβαία αλληλεξάρτησή τους έχει αποτελέσει θέμα σοβαρού προβληματισμού στις διάφορες φάσεις της ιστορίας των ιδεών, με τη διατύπωση ποικίλων και αποκλινουσών σε μεγάλο βαθμό απόψεων. Ο σχετικός προβληματισμός γύρω από ένα τόσο γενικό θέμα, με την αξιολόγηση των προβαλλόμενων επιχειρημάτων από τις δύο πλευρές ανήκει στον χώρο της επιστημο-

λογίας και δεν είναι δυνατόν να με απασχολήσει εδώ στο σύνολό του. Μένοντας στον χώρο της γενετικής γραμματικής και, κυρίως, στις τελευταίες φάσεις της (Chomsky 1981, 1995) και λαμβάνοντας, επιπλέον, υπόψη, τον μεγάλο αριθμό μελετών και των αναλύσεων φαινομένων από τον χώρο της ΝΕ σύνταξης διαπιστώνουμε ότι η γενετική προσέγγιση έχει αποδειχθεί από περιγραφικής και ερμηνευτικής σκοπιάς ιδιαίτερα καρποφόρος. Αναφέρομαι επιλεκτικά στα εξής βασικά θέματα που έχουν απασχολήσει την έρευνα σε σειρά άρθρων και μελετών (Theophanopoulou-Kontou 1994, Alexiadou & Anagnostopoulou 2000)².

(i) *Το ελλείπον υποκειμένο*. Το χαρακτηριστικό αυτό της ΝΕ μαρτυρείται και σε άλλες γλώσσες (ενδεικτικά Ιταλική, Ισπανική, Εβραϊκή) αποτελώντας, κατά τη θεωρία, βασικό χαρακτηριστικό παραμετροποίησης των γλωσσών σε *pro-drop* και *non-pro-drop*³. Ο χαρακτηρισμός αυτός του υποκειμένου έχει συνδεθεί με την ύπαρξη πλούσιου μορφολογικού συστήματος καταλήξεων. Επιμέρους ζητήματα που έχουν απασχολήσει τους ερευνητές ως προς το θέμα αυτό αφορούν, γενικώς, στη μορφή που παρουσιάζει το ελλείπον υποκειμένο, στα χαρακτηριστικά του, στη θέση του στην πρόταση σε σχέση με τις άλλες μη λεξικά εκπεφρασμένες κατηγορίες ή κενές κατηγορίες, όπως ίχνη από μετακίνηση ερωτηματικής (αναφορικής φράσης) αλλά και στη σχέση του με τους αδύνατους τύπους αντωνυμιών ("κλιτικά").

(ii) Η σχεδόν *ελεύθερη διάταξη των κυρίως όρων* της πρότασης (υποκειμένο, ρήμα, άμεσο, έμμεσο αντικείμενο). Το θέμα αυτό, από τα καίρια θέματα στη σύγχρονη συντακτική ανάλυση της δομής της πρότασης στη ΝΕ, έχει αποτελέσει βασικό πεδίο εφαρμογής των αρχών της μετασχηματιστικής θεωρίας. Μέσα από πολυάριθμες σχετικές μελέτες αποδεικνύεται ότι η δομή της πρότασης στη ΝΕ απηχεί τις ισχύουσες καθολικές αρχές, με το υποκειμένο στη ρηματική φράση, οι δε ποικίλες διατάξεις είναι αποτέλεσμα αφενός μεν του χαρακτήρα της ως γλώσσας με ελλείπον υποκειμένο, αφετέρου των μετακινήσεων που προκαλούνται από τα χαρακτηριστικά των λεξικών και λειτουργικών κατηγοριών⁴. Έτσι, πχ, η διάταξη υποκειμένο-ρήμα-αντικείμενο (ο Γιάννης αγαπάει τη Μαρία) έχει ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα πρόταξης του υποκειμένου, λόγω θεματοποίησης, όπως ακριβώς συμβαίνει στα παραδείγματα πρόταξης αντικειμένου (τη Μαρία την αγαπάει ο Γιάννης). Αντιθέτως, διατάξεις όπως ρήμα-υποκειμένο-αντικείμενο (αγαπάει ο Γιάννης τη Μαρία) έχουν θεωρηθεί ως αποτέλεσμα παραμονής του υποκειμένου στα όρια της ρηματικής φράσης.

2. Στις ανωτέρω μελέτες γίνεται συστηματική αναφορά στα επί μέρους θέματα, με παράλληλες βιβλιογραφικές παραπομπές.

3. Για τη χρήση του όρου βλ. σημ.1.

4. Ως *λεξικές κατηγορίες* χαρακτηρίζονται το Ρήμα, το Όνομα, η Πρόθεση, το Επίρρημα και το Επίθετο. Με τον όρο *λειτουργικές κατηγορίες* αναφερόμαστε σε μορφοσυντακτικές κατηγορίες όπως ο Χρόνος, η Φωνή, η Άρνηση κλπ. που σύμφωνα με τις αρχές της θεωρίας έχουν συντακτική υπόσταση (Radford 1997: 45-49, Θεοφανοπούλου-Κοντού 2002: 66-75).

(iii) *Τα κλιτικά*. Οι αντωνυμικοί αυτοί τύποι έχουν αποτελέσει αντικείμενο εξέτασης από διάφορες οπτικές γωνίες και σε σχέση με άλλα ζητήματα όπως η θέση τους σε σχέση με το ρήμα (πρόταξη-επίταξη. Πρβλ. *του το γράφω, γράψε το*), η μεταξύ τους διάταξη (*του το είπα, αλλά *το του είπα*), η λειτουργία τους στις κύριες και δευτερεύουσες προτάσεις (πραγματολογική-συντακτική λειτουργία).

(iv) *Μετακίνηση και περιορισμοί*. Τα θέματα αυτά αφορούν στη μετακίνηση ερωτηματικών, ονοματικών φράσεων και του ρήματος καθώς και στους μαρτυρούμενους περιορισμούς σε σχέση κυρίως με τους ισχύοντες καθολικούς περιορισμούς ή φραγμούς (*barriers*).

(v) *Φραστικός δείκτης*. Πρόκειται για τη συστηματική εφαρμογή των καθολικών αρχών δόμησης του φραστικού δείκτη (Σύνταξη του X- τονούμενου) στις λεξικές, αλλά και στις λειτουργικές κατηγορίες.

Από την ανάλυση των δεδομένων που ανήκουν στις ανωτέρω περιπτώσεις και παρά τις μαρτυρούμενες πολλές φορές αποκλίνουσες απόψεις ως προς την προτεινόμενη ερμηνεία προκύπτει ότι η γενετική-μετασχηματιστική γραμματική έχει αποδειχθεί επαρκές θεωρητικό πρότυπο ανάλυσης συντακτικών φαινομένων της ΝΕ για τους εξής λόγους:

(α) Καθίσταται δυνατή η συστηματική εξέταση και ερμηνεία ποικίλων φαινομένων της ίδιας γλώσσας βάσει κοινών, γενικευμένων αρχών (πρβλ. ελλείπον υποκείμενο και κλιτικά, μετακινήσεις και περιορισμοί).

(β) Επιτυγχάνεται κοινή αντιμετώπιση συναφών φαινομένων διαφόρων γλωσσών, πολλές φορές τυπολογικά αποκλινουσών βάσει κοινών γενικευμένων αρχών (πρβλ. κοινός φραστικός δείκτης στην πρόταση παρά την ποικιλία διατάξεων που μαρτυρείται διαγλωσσικά).

(γ) Επιπλέον, μέσα από την ανάλυση συντακτικών φαινομένων αποδεικνύεται η ιδιαίτερη σημασία που έχει προσλάβει η μελέτη της ΝΕ στην περαιτέρω διαμόρφωση της γενετικής θεωρίας, γεγονός που ισχύει επίσης για άλλες, τυπολογικά ανομοιογενείς γλώσσες. Συγκεκριμένα, με την ανάλυση ποικίλων συντακτικών δομών επιτυγχάνεται σε μεγάλο βαθμό η προώθηση της θεωρίας, με την αναθεώρηση/επαναδιατύπωση ορισμένων θεωρητικών αρχών (διεύρυνση του πεδιόβαλλοντος της εφαρμογής τους, μεγαλύτερη γενικότητα στη διατύπωση, συστηματικότερη τυποποίηση) ή με τον προσδιορισμό νέων παραμετροποιήσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παραμετροποίηση των γλωσσών σε *pro-drop* και *non pro-drop*, με βάση τη δυνατότητα ή όχι παράλειψης του γραμματικού υποκειμένου. Η παράμετρος αυτή, η οποία προσδιορίστηκε με βάση την ανάλυση γλωσσών που χαρακτηρίζονται από την ανωτέρω ιδιότητα (Ιταλική, Νέα Ελληνική), απετέλεσε αφετηρία για τον επαναπροσδιορισμό της αρχής που ρυθμίζει τη δόμηση της πρότασης. Και τούτο διότι ο κανόνας φραστικής δομής των πρώτων φάσεων της θεωρίας (Chomsky 1957, 1965)

(1) Π-----> ΟΦ + ΡΦ

δεν φαίνεται να είχε περιγραφική επάρκεια εφόσον μαρτυρούνται και παραδείγματα με πρόταξη του ρήματος (*αγαπάει ο Γιάννης τη Μαρία*).

Παρά τις περιπτώσεις, εν τούτοις, των φαινομένων που μπορούν να ερμηνευθούν βάσει των ισχυουσών καθολικών αρχών, με την αντίστοιχη παραμετροποίηση, έχουν επισημανθεί περιπτώσεις ιδιοσυγκρασιακού χαρακτήρα στη ΝΕ (Theophanopoulou-Kontou 2001-2003: 173-206) που δεν φαίνεται να ανταποκρίνονται στις αρχές που λειτουργούν για τις άλλες γλώσσες. Αναφέρομαι, ενδεικτικά, στην πολυλειτουργικότητα του μεσοπαθητικού μορφήματος της ΝΕ που δεν δηλώνει μόνο παθητικοποίηση κατά το πρότυπο, πχ., της Αγγλικής (η κατάληξη δηλώνει παράλληλα αυτοπάθεια, μέση διάθεση αλλά και ενεργητική), στη μη λειτουργία της αρχής της απόλυτης γειννίας (adjacency)⁵ κατά τον καθορισμό της αιτιατικής στο συμπλήρωμα του ρήματος ή σε δεδομένα μετακίνησης.

Δεχόμενοι, κατ' αρχήν, ότι τα εμπειρικά δεδομένα των επί μέρους γλωσσών, παρά την ανομοιογένεια και τις φαινομενικές αποκλίσεις τους, έχουν συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση της γενετικής θεωρίας στη διαχρονική της πορεία και, συγκεκριμένα, στον καθορισμό καθολικών και γενικευμένων αρχών, δεν θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι παρόμοιες περιπτώσεις μεταξύ πολλών άλλων συνηγορούν υπέρ της αδυναμίας της γενετικής θεωρίας να ανταποκριθεί σε ανομοιογενή δεδομένα. Αντιθέτως, θεωρούμε ότι παρόμοιες περιπτώσεις αποτελούν έναυσμα για συστηματικότερη εξέταση αφενός των ίδιων των δεδομένων ώστε να διερευνηθεί αν η απόκλισή τους από τις ισχύουσες αρχές της θεωρίας είναι ουσιαστική ή αν οφείλεται σε ελλιπή προσέγγιση, και αφετέρου του τρόπου με τον οποίο έχουν διατυπωθεί οι γενικές αρχές.

3. Συμπερασματικές σκέψεις

Η εποχή μας μπορεί να χαρακτηριστεί γενικώς ως εποχή άνθισης των ΝΕ σπουδών, με τη συγγραφή εγχειριδίων, γραμματικών, λεξικών και άρθρων στο πλαίσιο διαφόρων θεωρητικών προτύπων και με παράλληλη έμφαση στη διδασκαλία της ΝΕ ως δεύτερης/ ξένης γλώσσας.

Η εφαρμογή της γενετικής-μετασχηματιστικής θεωρίας από Έλληνες και ξένους γλωσσολόγους στη συγχρονική αλλά και τη διαχρονική ανάλυση της ΝΕ στα διάφορα επίπεδα (φωνολογικό-μορφολογικό-συντακτικό) έχει ρίξει νέο φως στη μελέτη ποικίλων φαινομένων που απασχόλησαν και απασχολούν τους γλωσσολόγους. Παράλληλα, μέσα από τη συντακτική ανάλυση μιας γλώσσας τυπολο-

5. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, το αντικείμενο πρέπει να βρίσκεται σε άμεση γειννίαση με το ρήμα, δηλαδή να μη μεσολαβεί άλλος όρος. Πρβλ. περιπτώσεις της Αγγλικής όπως:

(1) Mary wrote a letter yesterday αλλά *Mary wrote yesterday a letter
αλλά: (2) η Μαρία έγραψε ένα γράμμα χτες/ η Μαρία έγραψε χτες ένα γράμμα

γικά διαφορετικής από την Αγγλική έχει δοθεί νέα διάσταση στη διαμόρφωση των θεωρητικών αρχών με τη διεύρυνση της έννοιας της καθολικότητας προς άλλες κατευθύνσεις, και, γενικότερα, με την εξέλιξη της ίδιας της θεωρίας από σύστημα κανόνων (Chomsky 1957, 1965) σε γενικευμένο σύστημα αρχών και παραμέτρων (Chomsky 1995: 13-127).

Προβληματικές, τέλος, περιπτώσεις και υφολογικές ποικιλίες που δεν φαίνονται να υπακούουν σε καθολικές αρχές δεν θα πρέπει να θεωρούνται ως κριτήριο απόρριψης ενός φορμαλιστικού προτύπου (εν προκειμένω της γενετικής-μετασχηματιστικής γραμματικής), σύμφωνα με τις απόψεις εκείνων που δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στον επικοινωνιακό χαρακτήρα της γλώσσας. Αντιθέτως, παρόμοιες περιπτώσεις σηματοδοτούν, κατά τη γνώμη μου, τη διαλεκτική σχέση μεταξύ θεωρίας και εμπειρικών δεδομένων στην αμοιβαία αλληλεξάρτησή τους κατά την πορεία τους μέσα στο χρόνο, διάσταση η οποία φαίνεται να ισχύει για οποιοδήποτε θεωρητικό πρότυπο στους διάφορους κλάδους του επιστητού.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Alexiadou, A. & E. Anagnostopoulou. 2000. "State-of-the art Review Articles, Greek Syntax: A Rinciples and Parameter perspective". *Journal of Greek Linguistics* 1: 171-222.
- Chomsky, N. 1957. *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- , 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass.: MIT.
- , 1981. *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
- , 1995. *Minimalist Program*. Cambridge, Mass.: MIT.
- Θεοφανοπούλου-Κοντού, Δ. 2002. *Γενετική Σύνταξη: Το Πρότυπο της Κυβέρνησης και Αναφορικής Δέσμμευσης*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Radford, A. 1997. *Syntactic Theory and the Structure of English: a minimalist approach*. Cambridge University Press.
- Theophanopoulou-Kontou, D. 1994. *Themes on Greek Linguistics. Papers from the 1st International Conference on Greek Linguistics, Reading September 1993* (ed. I. Philippaki-Warburton, K. Nicolaidis & M. Sifianou). Amsterdam: Benjamins, 11-20.
- , 2001-2003. "The structure of "VP" and the mediopassive morphology: the passives and anticausatives in Modern Greek". *"Παρουσία"* 15-16: 173-206.